

Landskap: Småland Upptecknat av: Blenda Andersson
Härad: Mbo Adress: Skönda, Vislanda
Socken: Vislanda Berättat av:
Uppteckningsår: 1941. Född år 1880 i Vislanda

Julhögstiden på 1880-talet s. 1-26
(Skikt, byk, bak, byggd, gästökning, stök, m. m.)
Ljälvsbiografi (forts. fr. M. 7674)

avskrift av orig. som
är med blyertskrift

ACC. N.R. M. 7766 : 1-26.

Landskap: Småland

Upptecknat av: Blenda Andersson

Härad: Albo

Adress: Flöda, Vislanda

Socken: Vislanda

Berättat av:

Uppteckningsår: 1941.

Född år 1880 i Vislanda

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

Julhäftiden på 1880-talet s. 1-26.
(Häkt, byk, bak, bygge, ljusstöping, stök m.m.)
Ljälvbiografi (forts. fr. M. 7674)

Skriv endast på denna sida!

M. 7766:1

Julhögtiden på 1880-talet.

Redan med tillredelserna till jul började julstämningen i hemmet. Jag var så glad då de olika arbeten utfördes såsom slakt, byk, mältnings och bryggd, julstöpning, bak och rengöring, och jag fick vara med och se på allt, oaktat jag var barn och jag fick hjälpa till med det jag kunde.

Redan i slutet av november månad eller i början av december körde far jultällden till kvarnen för mjölet skulle hinna kallna innan jultälbaket började. Dessutom voro kvarnarna överfulla med mälld de närmaste veckorna före jul, så det var bäst att vara ute i tid med jultällden. Innan far körde av tällden, "skumsällade" mor all brödsäden för den skulle bli riktigt ren. Allt mjöl sammaldes på den tiden, enär det ej fanns någon kvarnsikt. Sedan brukade mor handsikta mjölet själv, då hon ville ha siktat eller "tagelsävat" mjöl. (tagelsävat mjöl = halvfint).

Tre veckor eller fjorton dagar före jul skulle jultälgrisen slaktas. Mor skulle då mala "korpagryn" på maltkvarnen av råg, som hon torkat på plåtar och pannkakejärn i den svagt uppvärmda bakugnen. Detta mjöl skulle blandas i blodet efter grisen. Den första tiden jag minnes tillbaka, brukade Moqvist i Holland slakta åt oss. Sedan slaktade alltid vår dräng, som kom till far år 1890 och blev vår familjs tro-tjänare.

Då Moqvist slaktade, ville han ha in grisen i köket, Och så kom

N. 7766:2.

Mogvist alltid på ottan vid tvätiden. Den morgonen var jag så rädd. så jag tordes ej sova. Mor hade alltid mat och kaffe framsatt på bordet när han kom och hela husets folk var uppe. Allt som skulle användas till slaktet, såsom "stickebock", "skålltavla" och "skållgryta" med "skållvatten" var påsatt och framburit.

När slaktaren hade ärit frukost och fått några "slaktesupa", för han skulle få mod, gingo di ned i svinhuset efter grisen. När de hade tagit honom och bundit honom med rep, ledde de in honom i köket. Grisen skrek och stretade igen allt han kunde. Jag var så rädd där jag låg i min säng, så jag darrade. När de fått in honom i köket, stängdes alla dörrar. Sedan stack slaktaren grisen utan föregående bedövning. Jag ömkade det arma djuret, så jag grät. När grisen var avlivad, skulle den skållas. Den vältes då på skålltavlan, och så öste de kokande vatten över grisen och skrapade först med baken på kniven, för "toet" skulle gå å." Allra först skulle klövarna på grisen skållas av och då sattes en fot i sänder i en kruka med skållhett vatten. - Klövarna förvarades, och då ett nötkreatur fick diarré, användes dem som botemedel däremot, sedan de rostats och stötts till pulver. -

Medan slaktaren skållade och skrapade "toet å grisen", fingo vi barn ljusa med stickor. Vi skulle då ha två tända stickor i den högra handen och en liten träskoffa i den vänstra, däri vi skulle "skara av" skaren på stickorna, så fort de brunno. Men man fick passa sig noga, så man alltid hade stickor brinnande, eljes lovade de en att få en ljungpäng, som utgjordes av en örfil. Då grisen var skrapad och tvättad,

N. 7766:3.

uttogos inälvorna. Mor berättade, att i hennes ungdom skulle slaktaren och husbonden "supa över grisen", för han skulle få bra med ister. I min barndom stodo far och slaktaren och bedömde sins emellan hur mycken ister grisen hade. "Ja", sa far, "grisen hade nog behövt få ett par skäppor eller en halv tunna kornmjöl till, för den har nog inte så mycke ister, som jag tänkt mig", och så trevade far i hasorna och bakom öronen på grisen. Så snart istert var uttagit, vägdes det på betsman, så de fick se vem som gissat rätt.

Innan grisen skars upp, skulle spanarna på grisen bortskäras. Dessa skulle jag bära ned i svinhuset och lägga i grisens lya, för vi skulle få tur med smågrisar. Då hjärta och lungor uttogos, skulle hjärtat klyvas i fyra klova och "hjärteblodet" tillvaratagas. Detta blod troddes bota för all slags "håll" på människor och djur. Hjärtklaffarna, som kallades "olydingsöronen", skulle också bortskäras. Om en gravid kvinna förtärde något av detta, blev barnet olydigt.

Då tarmarna voro uttagna skulle "fjällstern ringas ypp", "sköljas ut" och skrapas, samt tvättas i flera vatten, och förefter vattenläggas. Hjärta, lungor, mellangärde, njurar, "stickebiten", etc. hackades med en handyxa i en "hackeho" till det blev riktigt finhackat, då färsen kallades "hackemat", som bereddades till isterband. Levern koktes och revs fin på ett rivjärn, varefter den blandades i kall kokt korngrynsgröt och kryddades med anis, socker, salt och eppar. Denna gröt fjällades sedan i rakfjällstern samt kokades i saltat vatten, och kallades "vitkorv".

M. 7766:4

I svinets blod blandades de tidigare nämnda korvegrynen, finhackad lök, salt och peppar. Blodmassan fjällades i de rengjorda fjällstern, samt kokades i saltat vatten. Denna korv kallades "svartkorv". Det sämre "plockistert" och "bukbälten" smältes till "skosmörja". Hjärnan och mjättern efter ett slaktat djur, fick ej användas till människoföda. Mor sa, att de gamle hade sagt, att om en havande kvinna åt av hjärnan blev barnet "sömnigt av sig". och åt hon av mjälern, blev det "mjältsjukt".

Då jag var barn, slaktade far varje år till jul ett fåslakt såsom en gödd ko eller en två års kalv, en sådan kalv kallades "kalvstötting". Detta djur slaktades ute och bedövades ej före blodavtappningen. Även efter fåslakt bereddes "hackemat" av lungor, hjärta, njurar, juver etc. vilket fjällades i djurets rakfjälster och kallades "hackekorv". Av djurets blod kokades blodkorv och palt. Mor sa, att de gamle brukade koka en skäppa palt efter en ko eller en oxe. De kokade även blodkorv av våmmen, "kongshättan" (nätmagen) och "vänstern" (löpmagen). Särskilt våmmen och nätmagen delades och ihopsyddes till flera korvar.

Både min mor och min far kallade blodet efter ett slakt för "svetten", först jag började minnas. Det var en kvarleva från den tid, då de ej skulle nämna något med sitt rätta namn, för eljest fingo trollen eller trollpackor eller andra onda ting makt att skämma och förgöra det, eller att taga det ifrån dem. Och jag minns även då jag var liten, att mor lade stickor i kors över blodkitteln, sedan hon korsat med en kniv i blodet. "Vad skall det vara för", frågade jag. "Jag vet inte", svarade mor, "de gamle gjorde så."

M. 7766:5

Köttet efter ett fäslakt nedsaltades i köttkaret, sedan far "huggit sönder slaktet." Köttet fick sedan ligga saltat i åtta dygn, varefter det upptogs och hängdes på en stake, och upphängdes i taket i köket, där det fick hänga och torka. Sedan köttlaken var avrunnen och köttet var tort, rökades köttet i bastan, för det skulle hålla sig året runt. Fläsket rökades också, men det fick först ligga i saltlake ett par månader. Då både kött och fläsk rökades, var det en allmän sed, att någon av hemmafolket skulle ligga i bastan om nätterna och "vakta fläsket" respektive köttet, så det ej blev bortstulit. Jag har själv legat i bastan en natt. Jag var då 9 år gammal och min syster Anna och jag skulle ligga i bastan och "vakta köttet". Att det var risk för livet att ligga i bastan i den instängda röken och kolosen tänkte man ej. Jag trodde det varroligt att lega där! Vi lågo på halm på vilken vi brett ett lakan. Jag sov hela natten, men om morgonen när jag vaknade hade jag så ont i huvudet, att jag knappast orkade gå hem. Men jag vill minnas, att därefter låg ingen av oss mer i bastan när där rökades kött eller fläsk.

Byk.

Då smutskläderna tvättades både till jul och till andra högtider brukade kläderna bykas. Först lades dem i blöt i kallt vatten, sedan stukades kläderna för hand på en stukbräda av trä jämte såpa och varmt vatten. Därefter breddes den vita tvätten på bykekaret, lakanen först, sedan örngottsvar, linnen och handdukar. Men först lades en "röste"

M. 7766:6.

i botten på bykekaret, bestående av benen av ett svinhuvud, björkpinnar och ovanpå dessa ett lakan värpå östes cirka 2 skäppor ren björkaska. Mor var särskilt mån om, att asken skulle vara ren, eljest blev det fläckar på kläderna. Därför förbjöd hon oss att kasta sopan på elden.

Först "kallbyktes" byken d.v.s. man öste först kallt vatten på byken tills askan var genomblot, sedan koktes luten upp varje gång innan den slogs på bykekaret. Det var förbjudet att låta luten koka över. Det sades, att byken blev je ren när luten kokade i elden. Även sades, att friarna kokte bort. Man fortsatte att byka hela natten, sedan man på dagen stukat alla smutskläderna och lagt dem på bykekaret. Ofta kommo ungdomarna i byn till oss och hjälpte oss att byka på natten, och "då byttes vi ve att ösa grytor och elda onne bykgrytan". Ibland var mor uppe och bjöd på kaffe och våfflor.

Följande dag skulle vi "klappa byken". Då plockades kläderna upp ur bykekaret och buros till brunnen, där de klappades med en böstel (klappträ) på en klapptavla, medan de sköljdes i tre olika vatten. Därefter fingo kläderna ligga i vatten över natten, då de följande morgon drogos upp och sköljdes i tvenne vatten, varefter de upphängdes till torkning på skalade stänger. Kläderna upphängdes alltid med avigsidan utåt och sprundet mot stängen. Mor omtalade, att de gamle trodde, att om sprundet på en skjorta hängdes utåt, kröpo gästar i plagget. Och man skulle ej taga på sig nybykta kläder, förrän de voro kavlade eller hållits över elden, för eljest blev man gastakryst. - Då kläderna

M. 7766:7

voro torra, skulle "byken kavlas in", varvid en del av kläderna kavlades och ströks, en del manglades.

Mältning och brygd.

Då jag var barn eller till omkring år 1893 mälte mor själv allt mältet. Vanligen mälte hon en halv tunna korn på en gång. Detta utfördes också veckorna före jul.

Kornet mältes i en s.k. "mälta", en trälåda av hyflade bräder, cirka 3 alnar lång, halvannan aln bred och en halv alen hög med en smal öppning i den ena änden. Då kornet var öst i mälten, stänktes vatten över kornet som omrördes noga, så att allt kornet blev fuktigt varpå det sammanpackades och överhöljdes med ett täcke, för det skulle taga värme och börja gro. Det var så roligt att vara med mor när hon gjorde detta. Och då berättade hon, att "de gamle brukade rita ett kors med fingret i kornet, varje gång de givit det vatten, för ej trollen eller andra onda väsen, skulle kunna förgöra maltet." De första tre dyggen skulle man stänka vatten på kornet en gång om dagen, sedan varannan dag i sex dygn. Alltså skulle kornet ha "6 vatten på 9 dygn". Man skulle noga iakttaga, att maltet ej blev för grott, ty då förlorade 1) brödd det sin arom. Mor sade, att då det fanns "7 åla¹⁾ i en näve malt, var kornet lagom mält." Därmed menades 7 korn som skjutit brodd.

Mor sade, att de gamle brukade säga:

"Det som rinner i ål(skjuter brodd) rinner inte i skål."

M. 7766:8.

Då kornet var lagom mält, skulle det utbredas på "torkan" i bastan, som skulle vara starkt uppvärmd, så att maltet ej surnade, innan det "dövdades". Sedan eldades det i bastan i maltugnen, som var murad under "torkan", tills malet var tort. Under tiden maltet torkades, skulle det ofta omröras.

Brygd.

Till jul bryggde mor en skäppa malt. Men först skulle vi barn mala maltet på mältkvarten. Då brukade vi äta av det finaste maltmjölet, som smakade så sött och gott.

Kvällen före mor skulle brygga, "kallmäskade" hon maltet", s.v.s. fuktade det med kallt vatten, varefter maltet kallades "mäsk". Och mor omtala då, att de gamle voro särskilt rädda för trollen då de bryggde, ty ty då ville trollen gärna stjäla bort vörten. Därför skulle de ej benämna vörten med sitt rätta namn utan säga "lag" eller "lagen" och så skulle de lägga tre eldglöder i "mäskan", samt ett kors av stickor över kitteln, däri "mäskan", var. Och i bryggkaret skulle sättas stål, och i det kärl där vörten skulle rinna, då den rann från bryggekaret, skulle läggas stål och flinta. Allt för att skydda sig för trollen, som alltid voro framme när de bryggde.

Sedan mor "kallmäskat" maltet, östes följande dag kokande vatten över mäskan, som fick stå och draga tills det bildades fönster i ett treangelformigt halmstrå, som doppades i vatten eller "vörten" som det nu kallades. Varpå vörten östes på bryggkaret och fick rinna i en kittel

M. 7766:9.

e.d. Då vörten runnit av bryggkaret, hölls den åter på bryggkaret ett par gånger. Till "röste" i botten på bryggkaret lades, rena björkepinngar några råghalmsband samt en liten fång kornhalm. Då den första vörten hölls över bryggkaret tre gånger, ställdes den undan, tills den skulle "lekas", d.v.s. kokas och skummas.

Därefter sattes "schvukan" i "pluggen" på bryggkaret, och så östes nytt kokande vatten över mäsken i bryggkaret, som fick stå och draga en stund, varefter "schvukan" togs bort, och vörten fick rinna i något kärl. Denna vört hölls också över bryggkaret ett par gånger liksom förut jämte något kokande vatten. Sedan ställdes denna vört också undan, varefter kokande vatten hölls över mäsken i bryggkaret, så länge vörten smakade något söt. Den första vörten som hölls över bryggkaret, kallades "julöl" och var bäst. Den andra "juladricka och den tredje, som var tunnast, kallades "bier."

Då vörten var lagom kalla, tillsatte mor jästen som utgjordes av "messmasjäst" eller "julajäst." När mor bryggde var det så roligt, för då talade hon om en äls sägner hur troll förr i tiden stulo vörten, just som jästen tillsattes. Hon lärde mig även att gammalt väre om brygga öl, som jag ber få återge:

Om ja hade ena fingäböä malt
å däa te ena humle knöppa,
så skolle ja brögga öl så start,
så fyratjue man skolle tomla,
ja skolle brögga bå prostöl, å prästöl å jästöl,
å hunra tunnä gött öl."

M. 7766:10

Ljusstöpning.

Bland alla bestyren till jul som utfördes i mitt föräldrahem, var ljusstöpet det allra trevligaste. Då mor hade tvinnat ljusvekarna av ljusvekagarn, fick jag hjälpa henne att trä ljusvekarna, särskilt vekarna till lyktljusen på ljusspeterna. Men vekarna till de store, långa ljusen och till "tretaggaljuset", trädde hon själv på ljusspetorna. Mor tvinnade alltid ljusvekarna på kvällen dagen före hon skulle "stöpa".

Innan mor började stöpa, bar hon in tvenne krakstör och lade över ett par stolar, sedan lade hon ljusspeterna tvärs över krakstörarna. Därpå breddade hon gamla trasiga mattor på golvet, för det ej skulle komma talg på golvet. Så öste hon kokhett vatten i smörkärnan och ovanpå vattenet slog hon sjudhet talg till kärnans brädd. Därpå doppade hon ned vekarna i kärnan, en ljusspeta i sänder, sedan lade hon speterna åter över krakarna så att ljusvekarna hängde emellan krakarna. När hon hade doppat alla ljusspetarna, var talgen stelad på de som först voro stöpta, och så började hon på nytt att doppa ljusen. Mor brukade stöpa ett 60-tal ljus till varje jul utom lyktljusen, och på varje ljusspeta hade hon fyra eller fem ljus. Då talgen började sjunka i kärnan, slog hon antingen nysmält talg eller kokhett vatten för kärnan skulle ständigt vara bräddfull under stöpningen. De små ljusen fick jag hjälpa till att stöpa, men inte de store. Det var så roligt att stöpa, så det glömmar jag aldrig, och jag är glad, att jag fått vara med om detta arbete.

M. 7766 ://.

Till sist stöpte mor lyktljusen av "plocktalgen". Mor upphörde att stöpa ljus vid utgången av 1880-talet.

Julbaket.

Julbrödet bakades de närmaste dagarna före jul. Till jul brukade mor baka så mycke bröd, att det räckte till "Vafedag" (25 mars) eller Påsk. Mor sa, att de gamle sagt, att det bröd, som låg bakat över julnatten höll sig ätbart långtid fram på det nya året.

Till jul bakade mor "grantabröd" d.v.s. fint bröd såsom florsiktat och finsiktat bröd, tagelsiktat eller tagelsävat bröd (halvfint), "vörtlimpa" av malt eller "söttlimpa" av enbärsvört, fin limpa och grov limpa samt vardagsbröd av sammalet rågnjöl. Mor siktade allt mjölet själv, då kvarnarna på 1880-talet sammalde säden. Mor hade olika slags sätt till varje slags mjöl hon ville "säva", såsom "florsikten", som siktade finast mjöl, "finsikten", "tagelsikten" som av de äldsta kallades "tagelsäven", "mjölsäven" och "grynsållet."

Mor bakade även småkakor av vanlig bröddag till ess barn, som kallades "julakakor". Även bakade mor särskilt bröd till de fattiga, ty dagarna före jul gingo många fattiga särskilt barn omkring och tigade julekakor. På julaftonsmorgon brukade mor sända en del fattiga en kaka bröd en sovelbit, ett ljus och en kanna julöl. Somliga gav mor också en liten ost, som hon yst särskilt för detta ändamål.

Mor omtalade, att innan jag föddes, gick solåten på julaftons-

N. 7766:12.

morgonen och "tog upp sin julakost" bestående av en kaka bröd med sovel jämte ett ljus.

Då mor bakade till jul, hade hon deg i två stora degtråg på samma gång. I det ena degtråget gick "två säter bröd", och i det andra "ett säter" däri rörde hon den fine bröddegen. Till jäst använde mor antingen "julajäst" eller "midsommarjäst". "Juljästen" tillredde mor på följande sätt: På juldagens morgon före schluppgången hämta mor ett stop friskt vatten i gårdsbrunnen. I detta nedrördes kornmjöl till en lös deg, varefter det ställdes att jäsa i ett varmt rum. Efter ett par dar, då det börjat jäsa, irördes ytterligare mjöl och fick åter stå och jäsa ett par dagar. Därefter rördes mjöl i jästen, som arbetades ut till en kaka och förvarades i mjöl, eller smulade mor sönder jästdegen och ställde den att torka. Innan jästen användes, skulle den "göras upp" i vatten och mjöl, och kallades "surjäst". Midsommarjäst tillreddes på samma sätt som juljäst.

Av ojäst deg av siktat råg- eller kornmjöl bakade mor en sorts kakor föreställande hjul med ekrar samt "julagalten", "julabocken" och "jula-pyttan". Den senare föreställande en höna med ägg. Mor omtalade, att i hennes ungdom brukade de baka "tolvhålakringlor" och "sjuhålakringlor" eller "äppelkringlor" som skulle läggas ovanpå julhögen och på vilka lades äppel. - Till vardagskringlor över julen bakade mor jästade kringlor av siktat rågmjöl och ojästade av kornmjöl.

Far odlade inget vete på den tiden, utan sådant mjöl köptes i hemmet

M. 7766/13.

varav bakades vetebullar i olika former, skorpor, mörkringlor, pepparkakor, bakelser, etc., etc.

Då jag var barn, brukade mor alltid baka en "låoakaka" (*lågakaka*) varje gång hon bakade bröd. Och då bakade hon ut en liten tunn-kaka, av bröddegen, som hon lade på ärilen och bakade vid eldslågan när hon eldade i ugnen, och varav uppkom namnet "lågakaka." Denna kaka skulle förtäras omedelbarligen efter den var bakad jämte smör. Och mor berättade, att förr i tiden ansågs en "smörad låoakaka" för en läckerhet, så när en husmor bakade bröd, bakade hon också en lågakaka till sin grannkvinna, som hon genast bar in till grannkvinnan, så snart hon tagit den ur bakugnen, med en smörbit ovanpå kaka. Sen gengäldade grannkvinnan vänligheten då hon bakade på samma sätt.

Julstöket.

Till jul var det storrengöring sedan slakt och byk och vbak var undanstökat. Man skurade och puttsade i hela huset, och alla lådor och skåp skulle iordningställas. De stora spisarna vitmenades med krita eller vitkalk, sedan de lagats med murbruk som älts samman på "lerbänken" av ler, sand och kalk. Alla hushållskärl av trä, koppar, bleck och järn diskades i "enelag" (vatten vari enris var kokat). Denna "enelag" skulle vara så stark, att den fraddgades. På alla kokkärl av järn och koppar skulle sotet avskuras. Då jag var barn, hade kokspisarna ej kommit i bruk.

M. 7766 :14.

Allra först jag minnes puttsades messing, tenn och koppar med krita eller aska, senare trippel, tills fabrikerna börjat sälja sina putsmedel.

För alla fönster upphängdes vita, rena, nystärkta gardiner, som voro stärkta med stärkelse(potatismjöl).

Julens firande.

Äntligen efter alla bestyr var den efterlängtade dagen, julaftonen, inne. Vi barn räknade först veckorna till dess och sen dagarna. Och vi räknade, som Virestad präst gjorde, då han skulle börja sin predikan en söndag tre dagar före jul: "I da ä dä dan före, dan före, dan före dopparedan." Och jag hade en hel månad före jul tiggat och bett, att jag skulle få följa med till kyrkan på julottan. När vi hade lagt oss mm kvällen före julafton, gick det knappast att somna så glada voro min broder Johan, och jag. Och vi fyra yngsta syskon hade klätt julgranen denna afton, för den skulle vara färdigklädd på julaftonen, och ej skräpa med papper denna dag.

På morgonen vaknade vi tidigt. Mor och systrar voro då uppe och gjorde de sista bestyren till jul. Överallt var skurat och puttsat och gardinerna upphängda, men det skulle läggas rena sängkläder i sängarna över julen och vardagssängkläderna skulle bäras undan. Även rent sänglinne skulle bredas i sängarna. På alla bord breddes drälldukar, likaså på dragkistor och byråar. Inne i stuerummet, där julfirandet var förlagt, uppfästes julabreven

M. 7766:15.

på väggarna, vilka handlade om bibliska motiv. I stuerummet stod även julgranen. Så uppfästes en julkrona i taket vid främre fönstret. Jag minns, att jag hört talas om julduken, som upp-pinnades i taket på julaftonen, och jag bad mor, att hon skulle pinna upp en sådan. Men jag fick till svar, att det var gammalmodigt med juladuk, och att ingen hade det numera.

Så kom mor in i stugan(stuerummet) med ett helt fång nystöpta ljus, som hon satte i ljusstakarna, vilka placerades på byrårar och dragkistor. 4 st. ljus ställde hon i varje fönster lutande mot fönsterpåsten och fönsterbågen. I en ljusstake satte hon det stora, grova julljuset, som skulle brinna om julnatten, och i en annan ljusstake satte hon "tretaggaljuset", som placerades på julbordet. Friskt enris sattes i vasar på byrån och på hörnhyllan. Över spegeln hängdes en virkad slöjad. På golvet i stuerummet och i förstugan ströddes finhackat granris, som småhackats dagen förut. Vi barn skulle lägga en matta av granrisgrenar vid både förstubron och köksbron.

Min bror och jag skulle bära in ved i sådan mängd, att det räckte till eldning både julafton och juldagen. Och min far och drängen voro även tidigt uppe och bröto ut gödsel i lagårn och strödde i kättar och bås med hackat, friskt granris, som hackats dagarna före jul. Djuren skulle även känna trevnad när det var jul. Och jag minns, hur härligt det doftade av granris, då man kom in i ladugården, på julaftonskväll. Drängen skulle även häva ned hö från höslenne, så det räckte till utfodring både juldagen och annandagen. Och far skulle även hänga ut fågelnekarna i fruktträden. O, vad

M. 7766:16

det var roligt att få vara med, när far gjorde detta! Far hängde alltid ut minst fem neker, ofta sju. Tre neker av korn och två av havre. Två neker, en av korn och en av havre, hängde far alltid i den över sekel-gamla apeln, vars frukt hölls sig frisk året runt ända till fram i augusti månad. Far berättade ingenting om för mig då jag var barn, varför han hängde två neker just i detta träd. Men sedan jag började forska i allmogekulturen, fick jag veta, att de gamle hade detta apeltred till gårdens vårdträd. Och att trädets frukt var nyttig och botade för allt ont, särskilt då barnen voro sjuka. Men skulle därför hänga fågelneker i detta träd, ty de gamle trodde, att på det fruktträd, som hängdes julneker, blev rikligare med frukt. Min näst äldsta syster, Anna, har talat om, att då hon var barn, brukade det skördas 3 skäppor äpple på detta träd. Men när jag började minnas, blev där knappast en halv skäppa fullmogen frukt. Hela trädet var då ihåligt och ruttigt, så att endast en tunn yta av barken på den ena sidan var frisk, men det blomnade rikligt varje år. Min mor fyllade år den 1 augusti och då brukade hon bjuda på dessa äppel, som hon förvarat till dess, och de voro fullt friska och smakliga. Jag minnes ännu, vilken känsla av stolt-het man kunde spåra hos min annars så blida mor, när hon bjöd på dessa äppel. Om sommaren och hösten när frukten växte, voro dessa äppel stenhårda. I detta sammanhang vill jag även nämna, att gårdens sidsten eller "klövsten" låg cirka tre alnar bortom detta träd, så att den bortfarande måste rida förbi detta träd både när han for och kom tillbaka och steg av hästen. Jämte ridstenen låg en flat sten i jämnhöjd med

M. 7766 :17.

marken, som var avsedd att stå på när de steg upp på ridstenen. Denna sten var alldeles blanksliten av fotstegen och ovanpå ridstenen var sliten en fördjupning efter järnsinkorna på de ridandes stövlar. - Nu torde jag ha avviket för långt från ämnet, och får återgå till julens firande. Klockan 12 på dagen på julaftonen skulle allt vara i ordning både ute och inne. Precis på tolvslaget tände mor julljuset (det ljus som skulle brinna om julekatten). "Varför tänder mor julljuset mitt på dagen?", frågade jag. - "För jag vill se om det brinner", svarade mor undvikande. - När jag blev stor och började forska, fick jag veta, att det var en gammal sedvänja, att husmodern skulle tända detta ljus några ögonblick vid tolvslaget, för hon skulle få behålla sitt husmodersvälde. - Nu var julhelgen inträdd. Far och drängen kommo in från ladugården, och nu skulle vi doppa i grytan. De båda första jularna jag minns, då vi doppade i grytan, var jag 3 och 4 år gammal. Mor hade då satt sovelgrytan mitt på spishällen i stuerummet. Sedan satt jag på en liten pall emellan grytan och eldstaden och mina syskon, Ida och Johan, sutto på var sin pall på var sin sida på spishällen medan vi doppade i grytan, och de andra sutto på stolar vid spisen. Jag minns ännu hur det värmdes från eldstaden på min rygg, så jag var riktigt svett, oaktat det ej hade eldats i spisen sedan morgonen. Då jag var fem år, hade den stora spisen och gruvan rivits ned och en s.k. rörspis var insatt istället. Så nu fick sovelgrytan ej plats i spisen, utan nu satte mor grytan på mattavlan eller matbordet, som hon ställt framför spisen, Alla sutto vi nu omkring detta bord och doppade i grytan under gladaste julstämning.

M. 7766 :18

Mor hade dukat fram bröd av finsiktad limpa, insterband och juldricka. Till efterrätt fick vi risgrynspannkaka. På bordet låg även den stora julosten, som mor skar till frukosten på morgonen och som alla då skulle smaka. Far tog också fram brännvinsflaskan och bjöd drängen på ett par julasupa till det feta matspadet. Själv tog far endast en sup. Jag är tacksam mot min far än i dag, för han alltid var nykter vid alla högtider. Till varje jul tog han hem ett tiotal liter sprit, men av detta hade han i behåll långt framåt vintern. Han tog visserligen en halv sup brännvin då och då, när han kände sig frusen eller illamående. Och så bjöd han på en sup eller några kaffejöka när någon av hans manliga vänner och bekanta kom på besök. Men han överbjöd aldrig, så ingen gick berusad ifrån honom. Jag minnes min far berusad endast två gånger. Men det var vissa tillfälligheter, som gjorde detta. Jag var då 9 och 13 år gammal.

När vi doppat i grytan började var och en att "löga" och tvätta sig och taga på sig helgdagskläder, utom vi barn som mor "lögade" i en stor träbalja på förmiddagen och satte på oss helgdagskläder. Första julen jag minns, tog mor på mig ett par röda ullvantar när hon tvättat och klätt mig, som hon stickat och färgat till mig till jul. "Julklappar" hade då ej kommit i bruk bland allmogen och ej heller i vårt hem, men den gamla seden, att alla i familjen skulle ha ett nytt klädesplagg till jul, brukade mor de första åren jag minns. Var och en fick då ett par stumpor eller vantar, som hon stickat, eller ett förkläde eller huvudkläde eller något annat plagg, som de nödvändigt

M. 7766 : 19

behövde. Ingen fick någon onödig lyxartikel. Drängen fick antingen en blångarnsskjorta eller ett par strumpor. De talade ännu om den gamla satsen: "Den som inte får något nytt till jul, den får sitta på huggekubben". Om husmodern eller den som satt på huggekubben, fick bära skammen, har jag ej fått vetskap om, men det sades med sådant tonfall som det varit skam för den sistnämnde.

Att mor hade "julhög", minns jag endast ett år. Mor hade då lagt en kaka av varje brödsort i en hög ovanpå varnadra, och den största limpan låg underst. På den översta kakan låg en ost och ovanpå denna en äppelkringla med juläppel på kringlen. Denna julhög stod på ett bord i stuerummet under hela julhelgen. Drängen fick också en julhög, men denna fick han taga hem till sina föräldrar. Följande år satte mor ingen julhög. "Varför ska vi inte ha julhög?" frågade jag mor. "Det var så roligt att ha". "Nej, brödet står vara och blir tort", svarade mor, "och det är inte brukligt nu heller, för nu har alla människor så gott om bröd, så det är ingenting å visa". Och sen berättade mor, att då hon var barn, hade både hennes mor ochfar och alla barnen var sin julhög.

I skymningen på julaftonen tändes den stora julbrasan och medan den brann bjöd mor på kaffe med kakor av alla sorter, som hon bakat till jul. Och medan brasan brann berättade far vilken betydelse den hade för de gamle. Veden skulle då läggas upp på ett särskilt sätt i spisen när brasan tändes, och veden fick ej ha vuxit i en hage där kor betat. Sedan fick ingen röra vid brasan då den brann eller "ansa elden" när den var nedbrunnen. Husfadern skulle lägga veden i spisen och antända den. På

N. 7766:20 a.

Supplement till sidan 40.

Far bjöd då på "fiskasupen" och var och en skulle smaka på "jula-brännvinet", så brännvinsglaset gick runt bordet. Man skulle smaka på alla rätterna på julbordet på julaftonen, för maten ej skulle taga slut under året.

M. 7766:20.

juldagens morgon, innan det eldades upp, skulle man se efter i askan om där fanns spår av en barnfot, och voro tårna på foten vända utåt rummet blev det tillökning i familjen, eller, om det fanns giftasvuxna döttrar i huset, blev där bröllop under kommande år. Men voro tårna vända inåt i spisen, blev det dödsfall i huset eller i slakten under årets lopp. Och askan efter denna brasa brukade särskilt tillvaratagas och strös över fäkreaturen, för de ej skulle få "bet"(ohyra).

Omkring halv åtta på julaftonskvällen åto vi kvällsmat. Vi satte oss då kring det stora dukade julbordet. Mor hade då skurit upp av alla sorter av hennes välbakade julabröd och på varje tallrik låg en skiva av det vita florsiktade brödet. Mitt på bordet brann det nystöpta "tretaggalljuset"(trearmade ljuset). Så bad far mig läsa till maten. Därpå åto vi en smörgås av mors härliga julsyltor, som vi även fått smaka till frukosten, sedan fingo vi lutfisk med mjölksås. Därpå åto vi kött, revbenspjäll och korv jämte stuvade grönsaker eller morötter, samt skinka med hemlagad senap. Så kom fruktsoppen och sedan julgröten, som kallades "viter gröt." "Kan ni rätta nu barn? Lå gören då!" bad far. Var och en försökte sitt bästa, men jag minnes intet därav. Jag minnes endast fars och mors. Fars löd: "Denna gröt är kokt i en gryta å inte i ett fat. Mor har alltid lagat go mat."

M 7766 : 21.

Å mors grötrim löd:

Var å en av er är snäll,
Nu få då va slut
mä rimmanet i kväll."

Och så bjöd mor oss på utmärkt god ostpannkaka med sockerlingon.
Desären utgjordes av äppelkräm och bakelser.

Åfter maten läste far bordsbönerna och Fader vår och Välsignelsen.
Och medan vi sutto kring julbordet utdelades psalmböcker till var och en.
Först lästes juldagens täxt, och mina äldre syskon läste var sitt stycke.
Därpå lästes aftonbönen ur psalmboken jämte andra böner. Sedan tändes jul-
granen medan vi sutto vid bordet, och så sjöngo vi den vackra psalmen
Var hälsad sköna morgonstund, jämte flera andra julpsalmer och afton-
psalmer. Sist sjöngo vi "Så går en dag". Efter denna högtidliga stäm-
ning reste vi oss från julbordet, och nu var det tid att gå till sängs,
om vi skulle orka stiga upp kl. 2 på morgonen. Julottan i kyrkan började
kl. 4 f.m. Men innan vi lade oss, skulle vi gå ned i ladugården och
titta till kreaturen och ge dem ärthalm. - Senare har jag fått veta, att
djuren skulle ha ärthalm för de skulle gå hem om kvällarna, då de voro
släppta på bete. - Och samtidigt skulle vi taga med oss till katten lite
av varje rätt av julkmaten. Men då sa min broder Johan, till mig som var
4 år äldre än jag: "Då ja va liten, du, fick jag bära ned gröt till
tomten å sätta på logen, du, men då få du inte göra". - Jultomten som
kommer med julklappar till barnen var då inte uppfunnen. - Men det be'

N. 7766:22.

rättades, att om julnatten voro alla spöken lösa och glosen var ute och sprang överallt, så man fick akta sig så hon ej sprang emellan benen på en, för då sågade hon en mitt itu. Enda medlet däremot var att vrida korssteg eller föra benen i kors.

Innan vi gingo till sängs, delade mor ut 2 eller 3 juläppel till oss vardera. Dessa äppel skulle vi lägga under vår huvudgård och sova på dem under natten. Åto vi sedan upp dessa på juldagens morgon "tigande och fastande", fingo vi ingen tandvärk kommande år .

Så kom det högtidliga ögonblicket då mor tände julljuset, som skulle brinna under julnatten. Vi barn voro så glada däråt, och vi hade hört sägas, att brann lågan högt strax, efter ljuset var tändt, så växte kornaxen långa till sommare. Rullgardinerna fingo inte vara nedrullade denna natt, för om det gick någon vandrare som gått vilse, så skulle skenet från ljuset vägleda honom, även skulle julstjärnan lysa in genom fönstren.

De första julaftnarna jag minns, togs maten ej bort på julbordet efter aftonmåltiden, utan fick stå kvar på julbordet till juldagens morgon. Endast disken togs bort.

Jag minns ännu så väl första gång jag fick gå med till kyrkan om julotta. Jag var då 5 år gammal. Då mor väckte mig på juldagsmorgon gick det så lätt att vakna. Mor hade kokat kaffe och satt fram kakor, som vi skulle äta innan vi gingo till kyrkan. Mor klädde mig och tog på mig utanpå kläderna en liten schal, som hon lade i tresnibb och knöt i ryggen. Men innan vi gingo till kyrkan tändes julgranen. Vi skulle då

M. 7766:23

alla stående med sammanknäppta händer hålla bön, och min broder Johan läste utantill morgonböerna samt Fader vår och Välsignelsen. Därpå sjöngo vi gemensamt "Var hälsad sköna morgonstund". Denna psalm klingade så vackert för mina öron så det glömmer jag aldrig. Och jag glömmer ej heller, hur glad jag var åt att få följa med till kyrkan. Det enda som klände lite på hjärtat var, att mor ej följde med till kyrkan. Mor och far skulle nämligen stanna hemma och "vakta husen" och se efter julljuset som ej fick släckas. Men alla mina syskon voro med vid kyrkan.

Då vi gingo till kyrkan var det nyfallen snö. Min broder Johan och min syster Ida skämtade med mig och sa, att snart möter vi glosen och då springer hon emällan benen på dig som är yngst, och skär dig mitt itu. Och så skrattade de och frågade, om jag inte var rädd. - Jag var ju barnslig nog att tro på glosen, så jag var ju lite rädd, men det låtsades jag att jag inte var. Men rätt som jag gick, tog jag ett korssteg, för jag hade ju hört sägas, att det var enda räddningen för att ej bli itusågad.

Då vi kommo fram till kyrkan, voro ljusen tända i fönsterbågarna, så fönstern glimmade av ljusens strålar ut i mörkret. Så vackert hade jag aldrig sett! Vi gingo vägen runt gårdarna i Lindås fram till sockenstugården och i varje gård brann en julgran och i varje fönster ett brinnande ljus. I sockenstugan brann även ljus i varje fönster, och bortom de norra stallarna på vägen från Fagerås kommo kyrkfolk bärande en stor "julatanne" (julbloss), som flammade och gnistrade och lyste

M. 7766:24

vida omkring. Vi stannade och tittade därpå, och när de kommo fram, lade de julblosset på marken i snön emellan stallarna och "Sjös-Nessa-Stuan". Detta var det enda julbloss jag sett.

Då vi kommo in i kyrkan, voro ej alla ljusen tända i stolarna, utan min äldsta syster tog ett ljus, som brann, och tände ljusen därmed i vår stol. Snart var kyrkan fullsatt av folk, kyrkklockorna ringde till ottesången och organisten spelade upp julpsalmen. Var hälsad sköna morgonstund, däri hela menigheten med hög röst instämde. Så trädde gamla kyrkoherden Ling med sitt silvergråa hår och skägg upp på predikstolen och började predika. Sedan minns jag inte mer, för jag sov visst under gudstjänsten.

Då jag var barn, var den gamla seden om kappkörning från kyrkan om julottan i sitt sista skede, men då mera som ett skämt. Jag minns, då jag var cirka åtta år gammal, varjag med min syster Emelia vid kyrkan en julotta. När de började spela på "utgångspsalmen" i kyrkan, gick Emelia och jag ut ur kyrkan och gick så fort mot hemmet som vi kunde. Då vi kommo bortåt Hästhagen, fingo vi se syster Ida komma springande efter oss. Min syster Emelia som föresatt sog, att komma först hem denna morgon, tog mig i handen och började springa så fort hon orkade. Jag måste ju följa med då hon höll mig i handen, men medan hon sprang ett steg, måste jag naturligtvis ta två, så jag sprang så jag trodde jag störtade. Men då vi kommo mitt för Hästhagens trädor, stack Ida tvärs över den trädan, där det var en liten gångstig, så hon kom före oss fram till Hästhagen, emedan vi sprungo vägen runt

M. 7766:25

omkring, men då skrattade både Ida och vi, och sedan voro vi i sällskap hem.

Den gamla seden, att "ej gå bort på julaftonen eller juldagen" fanns kvar i vår socken ända till slutet av förra århundradet eller i början på 1900-talet. Under juldagen lekte vi barn med nötter såsom "bodde by" eller "kokta nötter" etc. Under juldagarna satt far dagarna igenom och läste i bibeln eller i Nymans- eller Arnti postilla. Mor läste också i postillor eller i bibeln emellan hushållsbestyren eller då hon och far voro i kyrkan. Vi barn voro ute på isen nere på vårt tjärn och "slog kanor" eller åkte vi kälkbacke. Min broder Johan och jag fingo följa med våra föräldrar till ett och annat julagille hos våra släktingar eller grannar, då vi voro små. Även voro vi på ett och annat julgransgille. Då lekte vi gamla sett- och pantlekar, såsom "byta soen", "sälja läret", "gömma ringen", "mitt skepp är lastat", "låna eld", "ha ett bord till att tala," etc. Och mina fullvuxna systrar blevo bjudna till en och annan "bjudning" (d.v.s. ungdomskalas med dans) av sina ungdomsvänner i socknen. På dessa bjudningar var en eller två spelmän angagerade att spela dansmusiken. På finare bjudningar spelades fiol, eljest dragspel. På sådana bjudningar voro gästerna inbjudna omkring kl. 7-8 på kvällen, sedan fortgick balen till 6 eller 7 på morgonen, då var och en gick till sitt hem. Så fortgick den efterlängttade julen ända till "tjugondag jul då Knut körde julen ut." Då skulle julbonaderna och julbreven plockas ned och julgranen kastas ut ur stugan, f. n. nu skulle vävstolen och spinn-

rockarna in.

M. 7766: 26.

Upptecknat av Blenda Andersson,
Skörda, Vislanda

I augusti 1941.